

Kristiina Kouros

Oikeustieteen tohtori

Asiantuntijalausunto Eduskunnan sosiaali- ja terveystoimikunnalle

Asia: HE 189/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Hallituksen esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi myös eräitä muita lakeja. Esitys perustuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan. Esityksen tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemäärittämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista.

Yleisellä tasolla totean, että pidän ehdotusta sukupuolen vahvistamista koskevaksi laiksi tärkeänä. Hallituksen esitys on huolellisesti laadittu ja siinä on esitelty monipuolisesti asiaan liittyviä ihmisoikeusnäkökohtia.

Lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan edellytyksen poistaminen

Lisääntymiskyvyttömyyden edellyttäminen sukupuolen vahvistamiseksi on todettu kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastaiseksi niin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä kuin lukuisissa YK:n ihmisoikeustoimielimissäkin. Pidän edellytyksen poistamista välttämättömänä Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta, siitäkin huolimatta, että käytännössä hormonihoitojen sivuvaikutuksena on yleensä hedelmättömyys. Lisääntymiseen liittyvät kysymykset ovat yksityisyydensuojan ytimessä. Tältä osin esitys poistaa tämänhetkisen ihmisoikeuksia loukkaavan tilan.

Edellytetty selvitys

Hallituksen esityksen 1 §:n 1) kohdassa todetaan, että henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän *esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen*.

Hallituksen esityksessä katsotaan, ettei selvityksen sisällölle voida asettaa tarkempia vaatimuksia. Selvityksestä tulisi kuitenkin ilmetä, että henkilö kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen ja että kyse on hakijan näkemyksen mukaan pysyväisluonteisesta kokemuksesta.

Ratkaisumalli vastaa eräiden hallituksen esityksessä esiin nostettujen maiden lainsäädäntöratkaisuja. Sen sijaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien katsoi ratkaisussaan *A.P., Garçon ja Nicot v. Ranska*, että esimerkiksi lääketieteellisen tutkimuksen edellyttäminen ei merkinnyt yksityisyydensuojan (artikla 8) loukkausta, kuten hallituksen esityksessä todetaan (s. 108).

Nähdäkseni kysymys sukupuolen vahvistamiseksi asetettavista vaatimuksista, kuten tietty harkinta-aika tai lääketieteellinen konsultaatio/tutkimus, on ennen kaikkea poliittinen, mikäli kyseiset vaatimukset eivät ole kohtuuttomia tai ihmisarvoa loukkaavia. Perus- ja ihmisoikeuksilla ja niiden edistämällä voidaan perustella sekä kohtuullisia vaatimuksia että tällaisista vaatimuksista luopumista. Mahdollisimman kevyttä ja yksinkertaista menettelyä on perusteltu etenkin itsemääräämisoikeuden vahvistamisella. Voidaan myös esittää, että ainakin jonkinlainen lääketieteellinen konsultaatio sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä turvaisi henkilön oikeutta terveyteen ja varmistaisi, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten. Tällaisia eri ihmisoikeuksia painottavia argumentteja esitettiin muun muassa Irlannissa vuonna 2015 hyväksytyn *Gender Recognition Actin* valmistelun yhteydessä transihmisiä edustavien tahojen toimesta. Mainittakoon kuitenkin, ettei Irlannin lainsäädäntöön sisällytetty keskustelussa olleita menettelyllisiä edellytyksiä.

Edellä sanotun perusteella hallituksen esitykseen sisällytetty ratkaisumalli, jossa vapaamuotoinen selvitys perustuu yksinomaan hakijan omaan näkemykseen, on ihmisoikeusnäkökulmasta nähdäkseni mahdollinen, muttei ainoa mahdollinen ratkaisumalli.

Mikäli hallituksen esityksessä ehdotettu malli hyväksytään, voitaisiin transihmisten oikeutta terveyteen harkita vahvistettavaksi hakemusmenettelyn yhteydessä muilla tavoin. Esitetyn lain 2 §:n 2 momentin mukaan hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston olisi viipymättä annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Mielestäni näiden tietojen lisäksi voitaisiin hakijoille harkita annettavaksi tietoa myös ainakin transsukupuolen tutkimukseen ja hoitoon erikoistuneista tutkimuspoliklinikoista sekä mahdollisesta muusta hoidosta ja tuesta,

jota on tarjolla. Pidän myös erittäin tärkeänä sitä, että riittävää osaamista ja asiantuntemusta aiheesta on erikoissairaanhoidon ohella myös perusterveydenhuollossa, mukaan lukien koulu- ja opiskeluterveydenhuolto. Ihmisoikeuksien toteutuminen tapahtuu lainsäädännön ohella käytännön hoitotyössä, ja onkin kaikin tavoin huolehdittava siitä, että transihmiset ja muut sukupuoli-identiteetin vuoksi terveydenhuollon pariin hakeutuvat henkilöt saavat syrjimätöntä, osaavaa ja ihmisarvoa kunnioittavaa kohtelua ja tarvitsemaansa tukea.

Harkinta-aika

Hallituksen esityksen 2 §:n 2 momentin mukaan hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston on viipymättä annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan on nämä tiedot saatuaan kirjallisesti vahvistettava hakemuksensa, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Digi- ja väestötietovirasto voi vahvistaa hakijan sukupuolen, kun hakija on vahvistanut hakemuksensa. Jos hakija ei ole vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaa.

Vaikka hakemusmenettelyyn sisältyvä harkinta-aika voi tuntua kohtuuttomalta niistä henkilöistä, joilla on jo takanaan pitkäaikainen sukupuoliristiriita, en pidä käytännössä lyhimmillään 30 päivän harkinta-aikaa perusoikeuksien tai Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden näkökulmasta kohtuuttomana vaatimuksena.

Täysi-ikäisyysvaatimus

Hallituksen esityksessä hakijalta edellytetään täysi-ikäisyyttä. Ratkaisua ei nähdäkseni voida pitää perusoikeutena vahvistetun yhdenvertaisuusperiaatteen tai Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden vastaisena. Toisaalta alaikäisten kategorinen sulkeminen sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle ei ole myöskään ongelmatonta.

Kuten hallituksen esityksessä tuodaan esiin, YK:n lapsen yleissopimuksessa on neljä keskeistä yleisperiaatetta, jotka tulee huomioida myös muiden yleissopimuksen takaamien oikeuksien tulkinnassa: lapsen etu (3 artiklan 1 kohta), lapsen oikeus saada näkemykset huomioon otetuiksi (12 artikla), syrjinnän kieltäminen (2 artikla) sekä lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla).

Näistä periaatteista etenkin lapsen edun periaate on monitahoinen. Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 14 luonnehtinut lapsen edun periaatetta siten, että kyseessä on ensinnäkin sisällöllinen oikeus, jolla tarkoitetaan lapsen edun ensisijaisuutta sekä harkinnan lähtökohtana että päätöksenteon tavoitteena. Lapsen etu on myös perustavaa laatua oleva, tulkintaa ohjaava periaate.

Tulkintaperiaatteena lapsen etu velvoittaa valitsemaan eri tulkintavaihtoehtoja sen, joka parhaiten toteuttaa lapsen etua. Kolmanneksi lapsen etu on prosessuaalinen toimintaohje, mikä tarkoittaa muun muassa sitä, että lapsen edun harkintaan liittyvä analyysi tulee tuoda esille päätöksentekoprosessissa.

Hallituksen esityksessä esitellään ansiokkaasti YK:n lapsen oikeuksien komitean ohella myös useiden muiden kansainvälisten ihmisoikeustoimielinten kannanottoja koskien alaikäisten henkilöiden sukupuolen vahvistamista. Esitetyistä kannanotoista käy ilmi, ettei asiasta vallitse yhtenäistä näkemystä ainakaan vielä.

Meillä perustuslakivaliokunta on eri yhteyksissä katsonut, etteivät ikärajat ole olleet ristiriidassa perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännöksen kanssa (esim. PeVL 19/2018 vp, PeVL 58/2014 vp). Valiokunta ei kuitenkaan ole pitänyt ikärajojen asettamista aina ongelmattomana (PeVL 31/2014 vp).

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä (<https://stm.fi/hankkeet> tunnuksella STM009:00/2021) on katsottu, että ehdottoman ikärajan asettamisen sijasta olisi tarpeen punnita lapsen eri perus- ja ihmisoikeuksia ja sitä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia.

Etenkin lapsen edun ja lapsen näkemysten huomioon ottamista koskevien periaatteiden näkökulmasta pidän valitettavana sitä, että hallituksen esityksessä on päädytty yksioikoiseen ratkaisuun, joka sulkee alaikäiset *kokonaan* sukupuolen vahvistamisen mahdollisuuden ulkopuolelle. Pidän kuitenkin sinänsä perusteltuna ratkaisua, jossa alaikäisiä ei rinnasteta täysi-ikäisiin siinä, että heille mahdollistettaisiin ainoastaan heidän omaan selvitykseensä perustuva mahdollisuus hakea sukupuolen vahvistamista. Mielestäni olisi ollut hyvä, että hallituksen esityksessä asiaa olisi perusteltu laajemmin. Tämä olisi nähdäkseni ollut tärkeää, etenkin kun alaikäisten transtutkimusten määrä on merkittävästi lisääntynyt viime vuosina. Pidän tärkeänä, että asian jatkovalmistelussa punnitaan lasten ja nuorten ihmisoikeuksien toteutumista monipuolisesti ja pyritään alaikäisten ihmisoikeuksia kunnioittavaan ratkaisuun. Valmistelussa tulisi kuunnella lasten ja nuorten sekä oikeudellisten asiantuntijoiden ohella laajasti muun muassa lastentautien, lasten ja nuorten kehityspsykologian ja lasten ja nuorten psykiatrian ammattilaisia.

Esityksen muilta osin minulla ei ole lausuttavaa.